

Od pokušenia po porozumenie – Dominik Tatarka

Viera Žemberová (Prešov)

Abstrakt

Literárna história a kultúrna publicistika sa osobnosti a tvorbe Dominika Tatarku venujú bez ruptúr, a tak, aby sa dostali do súladu výklad spoločenských aj osobných reálií a do súvislostí dostupné interpretácie diela a okolnosti, ktoré ho utvárali, obrusovali aj popierali. Po generácii súčasníkov a rovesníkov sa posledné desaťročia dostali do dialógu post factum s Tatarcom ďalší a mladší spomedzi literárnych vedcov, poučení a s odlišne nastaveným hodnotovým zámerom. Podstatné zostáva to, že sa osobnosť Dominika Tatarku nevytratila z poznávacích ambícií tých, čo poznajú materiál a precízne sa orientujú vo vývinovom kontexte, ale ani tých, čo nachádzajú širšie a nepovšimnutými nuansami možné dotyky jeho nazerania na seba, život, svet a umenie s inými nazeracími a estetickými konceptmi vo filozofii a umení.

Kľúčové slová

Dominik Tatarka; viera; umenie; filozofia; osobnosť tvorcu; spoločenský kontext

Abstract

From Temptation to Understanding – Dominik Tatarka

Literary history and cultural journalism are dedicated to the personalities and works of Dominic Tatar without rupture and so that the interpretation of social and personal realities and the contexts of the available interpretations of the work and the circumstances that created, circumvented and denied it were brought into line. For generations of contemporaries and peasants, the past decades have come into the post factum dialogue with Tatar, another and younger among literary scientists, lessons and a differently set value goal. It is essential that the personality of Dominik Tatarka did not escape from the cognitive ambitions of those who know the material and precisely oriented in the context of development, but also those who find wider and unexpected nuances of possible touch of his viewing himself, life and the world and art with others advertisements and aesthetic concepts in philosophy and art.

Key words

Dominik Tatarka; faith; art; philosophy; creator personality; social context

Vyhovoriť sa, to je pre mňa priam hepening¹.

Dominik Tatarka

V slovenskej literárnej histórii sa jej poznávacía a hodnotová neprehliadnuteľnosť vo vývine literárnej a kultúrnej identity spoločnosti oživuje, potvrdzuje a predovšetkým personálne vymedzuje aj tým, že sa vo vlnách sústredeného záujmu – stredoveká literatúra, literárny romantizmus, literárny realizmus, moderna alebo Ľudovít Štúr, Hviezdoslav, Vajanský, Rudolf Dilong a i. – koncentrujú výskumy prostredníctvom poučenej vykladačskej pozornosti na učebnicovo, či inak známe osobnosti z kultúrneho a literárneho dejisu tak, aby sa rozšírili, prelínali sa, či ponúkali sa a spresnili, rozšírili, dopovedali také okolnosti, súvislosti, jednotlivosti aj pozabudnuté reálie, ktorými sa poznaním posilňuje nielen predstava o plynúcom čase a jeho obsahu v národnom a duchovnom emancipačnom spoločensve, ale sa aj profiluje význam, hodnota, presah, závažnosť i závažnosť prítomnosti voči tomu, kto a čo bolo, ako i čo sa vôkol neho a toho dialo a čo aj ako s tým „všetkým naložiť“ v prítomnosti.

Inak to nebude s návratmi, výskumom, výkladom, či s aktualizovaním osobnosti a dieľa Dominika Tatarku², o ktorom sa písalo veľa za jeho života i po smrti³. Dominik Tatarka oslovuje literárnych historikov, svoju účasť na jeho sprítomňovaní si osvojili vydavatelia a editori jeho próz, publicistiky a „písaní“, ktoré sa rozšírili o zverejnené komorné kontakty s prozaikom⁴ a o samizdatové texty⁵.

1 TATARKA, Dominik: *Sám proti noci*. Bratislava: Artforum, 2017, s. 39.

2 Dominik Tatarka (14. 3. 1903 Plevník-Drienové – 10. 5. 1989 Bratislava).

3 Iniciované zhodnotením Valéra Mikulu v publikácii *Démon súhlasu i nesúhlasu. Dominik Tatarka, Miroslav Válek*. Dunajská Lužná: F.R.&G., 2010; časť *Na úvod*, s. 9. Na ilustráciu aktivity a výberovo pripomíname práce BÍLIK, René: *Industrializovaná literatúra*. Bratislava: Proxy, 1995; PRUŠKOVÁ, Zora: *...keď si tak spomeniem na šesťdesiate roky*. Bratislava: Proxy, 1995; Valérom Mikulom vedený projekt *Čítame slovenskú literatúru I.–III.* Bratislava: Ústav slovenskej literatúry SAV, 1997–1998; Ladislav Čúzy a kolektív v projekte *Panorama slovenskej literatúry I.–III.* Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo v rokoch 2004–2006; BÁTOROVÁ, Mária: *Roky úzkosti a vzopätia*. Bratislava: Causa editio, 1992; JANČOVIČ, Ivan: *Tvorivé začiatky Dominika Tatarku*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2010; MIKULA, Valér: *Démoni súhlasu i nesúhlasu. Dominik Tatarka, Miroslav Válek*. Dunajská Lužná: F.R.&G., 2010; FORGÁČ, Marcel: *Existencializmus a slovenská literatúra*. Prešov: Prešovská univerzita, 2011; *Dominik Tatarka v súvislostiach svetovej kultúry (jazyk – styl – poetika – politika)*. Brno: Masarykova univerzita, 2013; BÁTOROVÁ, Mária: *Dominik Tatarka. Slovenský Don Quijote. Sloboda a sny*. Bratislava: Veda, 2012; VYDRA, Anton – ZAJAC, Peter: *Pokušenia Dominika Tatarku. Rozhovory o literatúre, spoločnosti a Slovákoch*. Bratislava: W Press, 2018.

4 PODLIPNÁ, Erika: *Pocť Dominikovi Tatarkovi*. Praha: IPEL, 2008; ŠTOLBOVÁ, Eva: *Navrávačky s Dominikom Tatarkom*. Bratislava: LIC, 2000; ŠTOLBOVÁ, Eva: *Sametová historie*. Praha: Nakladatelství Ing. Ivan Ulrych – VE-GA-L, 2009. Denník SME z 15. 2. 2013 na s. 14 priniesol informáciu, podľa ktorej v Artfore vydali k storočnici Dominika Tatarku „prvé oficiálne vydanie jeho autorského textu *Navrávačky*“.

5 Detailne sa osudu samizdatových textov venuje Peter Zajac v dvoch publikáciách. Do vydania prózy *Dominik Tatarka: Sám proti noci*. Bratislava: Artforum, 2017 pripravil *Edičnú prácu*, s. 118–126. Do publikácie VYDRA, Anton – ZAJAC, Peter: *Pokušenia Dominika Tatarku. Rozhovory o literatúre, spoločnosti a Slovákoch* sa vyjadril ku genéze textov *V ne čase, Písачky, Navrávačky a Listy do večnosti*, o ich spojení s Jánom Mlynárikom; P. Zajac sa korektnou editorskou a mravnou normou vrátil k textom opakovane.

Vieme málo o človeku, lebo nevieme nič o smrti.

Vladimír Mináč

V literárnych rozhovoroch pomenovaných *Paradiso*⁶, ktoré viedla Dana Podracká a Vladimír Mináč, prišla reč aj na Dominika Tatarku. Mináčovo dôvodenie dotýkajúce sa jeho osobnosti a tvorby má jedinečnú personálnu, generačnú, dobovú, kultúrnu aj hodnotiacu patinu, ide o neprehliadnuteľný vklad Mináčovej autentickej skúsenosti, ktorý zostáva pre literárnu históriu užitočný aj preto, lebo do obnovených návratov, zvlášť od deväťdesiatych rokov k osobnosti a tvorbe Dominika Tatarku, si ho v literárnych súvislostiach pripomína a sprítomňuje jeden spomedzi tých, ktorí sa vracajú k jeho ľudskému a autorskému príbehu s „výhodou“ autentickeho dotyku s Tatarkom. Mináč naznačuje širšie súvislosti svojho návratu: „*Sprítomňuje sa mi pri opätovnom čítaní Tatarkovho Démona súhlasu.*“⁷ Lingvistické ujasňovanie si genézy slova démon, odvolania sa na iné osobnosti z európskych spoločenských a kultúrnych dejín, kde svoju rolu zohrala pozornosť venovaná vnútornému variovaniu pred démonickým⁸, nasmeruje Podracká na premýšľanie do dvojotázky, „Čo vieme o človeku?“ a „Čo vieme o Tatarkovom umieraní?“ až po variácie (ú)nosnej sémantiky a možných premien démona: na démona strachu, démona dogmy a démona súhlasu s pointou účinnou voči prozaikovej autobiografii, „*Démon súhlasu, Tatarkova kniha-závet, napísaná nie na konci, ale na začiatku života (roku 1956), mala zvláštny osud*“⁹.

Mináčovo rozvíjanie naznačených podnetov vyslovených v dvoch podstatou prepojených otázkach vyústilo do pripomenutia účinku toho, keď sa reč dotkne smrti, do následkov navodených pragmatickosťou žitých čias, teda ku konverzii v duchovnom a historickom zmysle slova¹⁰ a k pointe ustaľujúcej Mináčovo prijímanie Tatarku v tých premenách, ktoré poznal sám z osobnej skúsenosti: „*Aj po novom prečítaní Démona súhlasu som si iba potvrdil to, čo som už dávno vedel, totiž, že ústredným nervom Tatarkovho ducha je viera, túžba dostať sa do jej pevných tiesňav; na druhej strane intelektuálne formovanie týmto tiesňavami, uzavretými systémami, nech by už boli komunistické alebo katolícke.*“¹¹ Napokon pre Mináča „*Tatarka bol človek lyrickej viery. Vždy, keď sa predral, prežobral, prezajakal k svojej podstate, bol rýdži a krásny*“¹².

6 MINÁČ, Vladimír – PODRACKÁ, Dana: *Paradiso*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 1998, časť *Démon súhlasu*, s. 21–26.

7 Tamže, s. 21.

8 Tamže, s. 22.

9 Tamže, s. 22–23.

10 Tamže, s. 23.

11 Tamže, s. 24.

12 Tamže, s. 26.

Cena karpatského pastiera Dominika Tatarku.

Dušan Dušek

Svoje prvé stretnutie s Dominikom Tatarkom na školou organizovanej literárnej besede si pripomenul Dušan Dušek v rozpomienke *V prútených kreslách*¹³; bolo to v čase, keď mal desať rokov a jeho čitateľská pozornosť sa sústredila na „chlapčenskú“ dobrodružnú literatúru, teda na čítanie lektúry prirodzene spojenej s jeho vekom a neskôr v odkaze na „knihu, ktorá sa nazýva *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948–1989*“¹⁴, ktorej udelili v roku 2001 *Cenu karpatského pastiera Dominika Tatarku*¹⁵. Dušekov čitateľský a autorský svet natrvalo spojilo s Dominikom Tatarkom a *Prútenými kreslami* „jej druhé vydanie z roku 1964 [...], kniha plná jasu, prívetivej radosti a múdrosti. [...] Nemusím nič zveličovať: kniha ma oslnila a nadchla“¹⁶. Rané spisovateľské skusy Dušana Dušeka sa spájajú s Tatarkom, pritom „*Prútené kreslá boli pre mňa vo chvíli, keď som začínal písať, podobným zážitkom ako poviedky E. Hemingwaya a I. Babela, knihy F. Kafku, M. Prousta, H. Hesseho, T. Wolfa alebo W. Faulknera či iných svetových spisovateľov*“¹⁷. Dušekovo empatické a ako to u neho aj býva vždy jemné, hoci z odstupu času obnovené prihováranie sa Tatarkovi, má príjemný emotívny podtón. Azda aj preto viackrát naznačuje prítomnosť pátosu vo svojom prístupe k jeho osobnosti a tvorbe, spomína na obdiv k spisovateľovmu naračnému remeslu, zvýrazní svoje estetické a sémantické prijímanie funkcie svetla a jasu v Tatarkovej próze, pristaví sa pri elegancii ním detailne organizovaného opisu, aby napokon zvýraznil, že ide vždy o „*slovo veľkého spisovateľa, keď sa vďaka jeho majstrovstvu môžeme pri čítaní dychom a jeho literárnym jazykom dotýkať sveta okolo nás*“¹⁸.

Okolnosti to tak chceli, Dušan Dušek sa dostal do blízkosti Dominika Tatarku v čase, keď svoju situáciu v literatúre, spoločenskom a kultúrnom živote od sedemdesiatych rokov vyjadril takto, „*čo už s takým spisovateľom, ktorý je tu všade zakázaný*“¹⁹; v čase, keď Tatarka „*hovoril, že by rád napísal knižku o všetkých ľudských prejavoch, o všetkom, čo ľudia robia: od modlitby až po revolúciu. A potom ešte hovoril, že má poznámky o tom, ako teraz žije, muž na penzii, ale musel by to všetko prepísať a akosi sa mu nechce. Možno z toho neskôr boli jeho *Písačky**“²⁰. Prívátna rozpomienka Dušana Dušeka zaznamenaná *V prútených kreslách* prepojila empatiu dvoch všeličím tým osobným, spoločenským, literárnym, nazeracím spomínaním na svoju minulosť, aby sa naviazala na širšie súvislosti, ktoré sa nerovnakými predstavami o svojej existencii dvoch odlišných literátov v čase ich stretnutí spojili do človečiny, a tá sa im dostala nielen do vienka, ale pretrváva v ich príbehoch.

13 DUŠEK, Dušan: *Veľká potreba lampášov*. Levoča: Modrý Peter, 2018, s. 33–36.

14 DUŠEK, Dušan: *Veľká potreba lampášov*. Op. cit., časť *Prázdny papier*, s. 37, 39.

15 Tamže, s. 37.

16 Tamže, s. 33.

17 Tamže.

18 Tamže, s. 34.

19 Tamže, s. 36.

20 Tamže.

Slovenský Don Quijote

Spravidla to nebyvajú náhody, ktoré navodia záujem literárneho vedca o konkrétnu literárnu osobnosť alebo o problémy z vymedzeného vývinového priestoru. Zdá sa, že táto súvzťažnosť by bola vhodná pre výskum Márie Bátorovej²¹, ktorú spoločenské zákutia a subjekt v zložitých okolnostiach a im zodpovedajúcich rozhodnutiach inšpirujú aj v jej autorskej tvorbe. Náročnosť rekonštrukcie a objasňovanie literárnohistorických „plôch“ v európskej aj slovenskej kultúre a literatúre ju nasmerovala ku kladeniu si neľahkých otázok, ktoré sú zacielené do historiografického a politologického kontextu. Literárnohistoricky a dobovým spoločenskovedným elektorátom sa nekonvenčne a ústretovo vyrovná s autorom Dominikom Tatarkom naznačila svoj zámer Mária Bátorová v práci *Dominik Tatarka. Slovenský Don Quijote. Sloboda a sny* (2012). Skutočnosti, ktoré neliterárnymi zásahmi vytvorili viacero možných hodnotiacich postojov k osobnosti a tvorbe Dominika Tatarku sa metodologicky v jej koncepte sústredili na kombinovanie jestvujúcich dostredivých a odstredivých postojov voči kultúrnej, politickej a občianskej činnosti v rekonštruovaných dejinných súvislostiach. Tatarkovská „téma“ má prirodzene za čas jeho prítomnosti i neprítomnosti v spoločenskom a literárnom pohybe minulého storočia svoje úskalia aj nejednoznačnosti ich objasňovania, čo najskôr do seba prijalo metonymické pomenovanie „slovenský Don Quijote“ s dôvetkom ďalšej tenzie zachytenej priblížením spojenia „sloboda a sny“. V Tatarkovom osude, v jeho individuálnosti sa, zdalo by sa, paradoxne overujú, relativizujú aj potvrdzujú reálie platné v jeho aktívnom, pritom z dnešného prístupu už iba v jeho dejinnom čase a zvyklostiach spoločnosti, v ktorej žil, ale kam nepatril z vlastnej vôle v tom úseku svojho občianskeho jestvovania a písania, zvyrazňuje, objasňuje aj rekonštruje Mária Bátorová odkazmi na reálie z dejín spoločnosti, politiky, politológie, filozofie, kresťanskej náuky a umenia. Práve ony vnútili Tatarkovmu „profilu“ v literárnohistorickom a spoločenskovednom prepojení viacero netradičných prístupov k ich pomenovaniu, interpretovaniu a porozumeniu. Tatarkovo ľudské aj tvorivé univerzum si nachádza svoju genézu v ranom období života, v ktorom sa ukotvili a ustálili pre neho hodnoty pojmov matka, kresťanstvo, príroda, spravodlivosť, humanita. Napriek okolnostiam práve ony zostávajú v dostredivom bode vysvetľovania v nekonvenčných metodických sieťach, v tom spočíva ústredný zámer prečo, ako a dokeď môžu spoločenské vedy preniknúť, porozumieť Dominikovi Tatarkovi „vtedy a tam“ a Dominikovi Tatarkovi „tu a teraz“. Odkazy na filozofické iniciácie nasmerovali interpretačné prístupy k Tatarkovi na os existencializmu – kresťanská filozofia, im sa Mária Bátorová venuje opakovane a možno aj opozične voči záverom, ktoré vysloví a potom relativizuje, čím potvrdzuje neustálenosť autorovej osobnosti a súčasne potrebu vzdať sa aj literárnohistorických „kliše“ pri vyrovnávaní sa s jeho osobnou aj literárnou, nazeračou nejednoznačnosťou. Tatarkov literárnohistorický portrét vytvorila Mária Bátorová ako cyklus z parciálnych mikroportrétov, ktoré sú viazané na mimoliterárne²² skutočnosti

21 BÁTOROVÁ, Mária: *Dominik Tatarka. Slovenský Don Quijote (Sloboda a sny)*. Bratislava: Veda, 2012.

22 BÁTOROVÁ, Mária: Op. cit., časti „Vnútri emigrácie“ ako gesto slobody (s. 24–52), *Stopy „autobiografie“ vo fikcii* (s. 53–80), *Politické systémy 20. storočia a Obec Božia* (s. 181–199), *Relativistické a materialistické nazieranie na človeka* (s. 208–217). Tieto časti publikácie užitočne a presvedčivo dopĺňajú početné písomné

alebo na výklad autorovho umeleckého textu²³. Pozorné prijímanie výkladu Tatarkovho občianskeho života, kultúrnej publicistiky a aktualizovaných prozaických textov z jeho literárnej tvorby smeruje k výkladovým pohybom v Tatarkovom noetickom koncepte spojeným s pojmami sloboda, život, smrť, existencia, absurdita, kresťanský humanizmus, samota, osamelosť, ľudskosť, aby na ne autorka publikácie reagovala pojmami duša, Boh, mýtus, národ, žena, čas, spoločnosť, ticho, autenticita. Koncept si vyžiadala aktualizovanie Tatarkovho termínu samodefinovanie, ten je známy z neoficiálnej produkcie jeho „navhováračiek“ a „záznamov“ aj preto, aby Mária Bátorová naznačovala ďalšie netradičné a v literárnej histórii „nezabývané“ prieniky do literárneho textu a do autorského subjektu, ako naznačuje v expozícii *Nohami v oblakoch, srdcom v strede*. Sémantický, poznávací a hodnotový pohyb medzi Tatarkovými spojeniami proces sebazachytenia, rovina zážitku, teória siete, autenticita, vnútorná emigrácia, prirodzený svet, osobný estetický systém, či moderna verzus postmoderna vo výraze a v literárnej komunikácii, to všetko sú iniciácie obsiahnuté do problémov, ktoré čakajú na akceptáciu literárnovedným spoločenstvom, žiadajú si ďalší sémantický (pri)evýskum v celku autorovho noetického a literárneho odkazu.

Rekonštruovať, interpretovať a porozumieť spoločenskému aj kultúrnemu vývinu v ukončenom období slovenskej kultúry

Personalizovaný démon súhlasu a nesúhlasu, ktorý Valér Mikula spája s Dominikom Tarkom, odkazuje prostredníctvom literárneho historika na univerzum; na to, v ktorom sú dejiny národných literatúr žičlivé, poprípade ide o spoločenstvo literátov mnohotvárných, protirečivých aj sebaopierajúcich, a tí, prirodzene, majú svoje vysvetlenia, čo sú za aj proti nemu²⁴. K Tatarkovi²⁵ sa Valér Mikula sústreďuje, rešpektujúc kategóriu času, vyjadril v publikácii *Od baroka k postmoderne*²⁶ interpretačným porozumením a možnosťou aplikovať termín pátos voči Tatarkovej osobnosti, k jeho premenlivému prijímaniu reality a verbálnemu „nadaňšaniu“ tých reálií, ktoré sa spájali s jeho romantickým²⁷ prí-

i fotoarchiválie, ktoré sa menia na „hovoriace“ dokumenty dopĺňajúce poznanie z dejín a ako priamy nástroj na zorientovanosť čitateľa.

23 Komparačný prístup zvolila Mária Bátorová pri dotykoch vybraných textov z Tatarkovej prózy a jeho náklonnosť voči autorstvu Miguela de Unamuna, Jozefa Cígera Hronského, Alberta Camusa, Tatarkov záujem o autorské spektrum z francúzskej literatúry, záleží jej na zdôraznení osobitosti autorského subjektu v obmedzenom alebo obmedzovanom spoločenskom priestore. K posunom v jednotlivých štúdiách, z ktorých sa reľazi výklad osobnosti a tvorby Dominika Tatarku v súbore *Dominik Tatarka – slovenský Don Quijote* – prišlo pri odvolávaní sa na možné filozofické inšpirácie k posunom medzi Platónom a Plótinom (s. 148–151) a pri žánrovom vymedzení prózy *Červený Benčal*, raz ako novela a po ten istý text žánrovo priradený k poviedke (s. 99–100).

24 MIKULA, Valér: *Démoni súhlasu i nesúhlasu. Dominik Tatarka. Miroslav Válek*. Ivanka pri Dunaji: F.R.&G., 2010, časť *Na úvod*, s. 9.

25 Text *Tatarka alebo démon pátosu* vznikol v roku 1996, publikovaný bol v časopise RAK 1, 1996, č. 1, s. 24–31.

26 MIKULA, Valér: *Od baroka k postmoderne: interpretačné sondy do slovenskej literatúry*. Levice: Vydavateľstvo L.C.A., 1997.

27 Valér Mikula naznačuje prítomnosť tejto Tatarkovej osobnostnej dispozície, odkazuje viackrát na text *Proti*

klonom k obsahom dejinnosť, pretrvanie v zlých časoch a k povinnosti vzdelanca voči kultúrnemu povedomiu svojho spoločenstva. Pôvodnú chronologickú a interpretačnú sondu komponovanú na premenlivej prítomnosti démona súhlasu i nesúhlasu Mikula vymedzil, aby pripojil k Tatarkovmu démonovi pátosu ďalšie, dá sa naznačiť, do profilu vnášané časti: *Dominik Tatarka (portét)*, *Kúpeľňa* („Hygienická láska“ u Tatarku), *Tatarkov návrat (k sebe)* a v názve úsporne upravenú sondu *Démon pátosu*. V rekonštrukcii portrétu Dominika Tatarku sa koncentrovala Mikulova výkladová pozornosť na jav a kontext takých jednotlivostí (matka, žena, úzkosť, hľadanie, pesimizmus, osamelosť, erotika, jazyk/reč, slovo), ktoré v živote a tvorbe prozaika zotrvali a len miniatúrne sa obrusovali vo svojich väzbách na estetické a poznávacie postoje k sebe, prostrediu, udalostiam a okolnostiam, v súhrne k životu ako príležitosti. Do utvárania portrétu sa po dôvodení Mikula vrátil k časopisecky publikovaným prvotinám z tridsiatych a štyridsiatych rokov, k debutu *V úzkosti hľadania* (1942) tak, aby mohol náučne komentovať vydania ďalších textov, teda k tým, ktoré sa žánrovo priklonili k novele a románu, aby literárny a biografický portrét Tatarku uzavrel užitočným vyložením okolností okolo samizdatových textov. Pozorné prijímanie Mikulovej metódy priradovania jednotlivostí z prozaickej tvorby na osi času vyústi do univerza, ním sa v Mikulovom výklade javí tvorivosť ako hlavný princíp Tatarkovho projektu človek²⁸. Druhá kapitola *Kúpeľňa*, „hygienická láska“ u Tatarku sa venuje interpretácii románu *Farská republika* (1948). Nasledujúca časť venovaná porozumeniu nuansov v živote a tvorbe prozaika, *Tatarkov návrat (k sebe)*, sa sústredila na *Prútené kreslá*; tie „sú ohnískom, v ktorom sa stretávajú Tatarkove témy minulé i budúce: láska, politika, ľudská solidarita, dualizmus tela a duše, pomínelosť života a večnosť umenia, úzkosť a tieseň, ale i blaženosť a sen“²⁹. Valér Mikula v súvislosti s reedíciou *Prútených kresiel* upozorňuje, a nielen literárnu históriu, na autorovu náklonnosť post factum upravovať, škrtiť, teda „vylepšovať“ svoje literárne texty, aby naznačil svoj verdikt, že výsledok tejto aktivity spôsobuje, že Tatarka „skôr ochudobnil a miestami aj oslabil [...] zrozumiteľnosť“³⁰ pôvodného vydania textu.

Rozhovory o Tatarkovi, literatúre a presahu spoločnosti do umenia

Publikácia zostavená z otázok Antona Vydra a rešpektovaných odpovedí Petra Zajaca *Pokušenie Dominika Tatarku*³¹ sa k tatarkovskej problematike priblížila prostredníctvom

démonom. Výber statí o literatúre a výtvarníctve. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1968. Pri špecifiku Tatarkovej osobnosti sa pristaví ZAJAC, Peter: *Tatarkova cesta*. Slovenská literatúra 40, 1993, č. 2–3. Prevzaté z MIKULA, Valér: *Démon súhlasu i nesúhlasu*. Op. cit., s. 52.

28 Valér Mikula tézu tvorivosti spája s novelou *Panna záračnica*, ale jej platnosť pokrýva Tatarkovu tvorbu ako celok, jeho koncept hodnoty a zmyslu života rešpektoval aj mimo literárneho prejavu sa; bližšie *Démon súhlasu i nesúhlasu*. Op. cit., s. 17.

29 MIKULA, Valér: *Démon súhlasu a nesúhlasu*. Op. cit., s. 45.

30 Tamže, s. 50.

31 VYDRA, Anton – ZAJAC, Peter: *Pokušenie Dominika Tatarku. Rozhovory o literatúre, spoločnosti a Slovákoch*. Bratislava: W Press, 2018.

horizontálne otváraných rozhovorov o literatúre, spoločnosti a Slovákoch. Rozhovory, predovšetkým podnety vnášané do množiny faktov, odpovedí, posúdení, názorov, hodnotení, teda nie raz aj hlušiny nevymedzených slov dotýkajúcich sa (ne)kompetentne Dominika Tatarku sú očakávaným, poučeným, dôveryhodným odborným slovom napísaným načas; ide o rozhovory od prameňa, výpovede usmerňujúce, objasňujúce, prsto užitočné rozhovory dotvárané objektívnym spoločenským a kultúrnym kontextom, o potrebné detaily, opravy, spresnenia, o profesijné podložie na účinkovanie faktov a ich neliterárnych „príbehov“. K čitateľovi sa dostáva publikácia spoliehajúca sa na jeho rozľadenosť, preto má prostredníctvom tematických a príčinných blokov z Tatarkových želaných či vnútených „pokušení“ ambíciu preklenúť zúžený kultúrny pôdorys okolo Dominika Tatarku, ktorý sa zabýval za posledné desaťročia. Za učebnicové kliše ponúka svojské rozvinutie tých nosných téz zo sveta Dominika Tatarku, ktoré (vy)prečnievajú v čase a dejoch. Napokon prozaik ich menil na rukopisné „písačkové“ texty a realitu mimo písania sám, v osamelosti, tak to hovoril, žil, ako dokázal a mohol.

Rozhovory zahrnuté do vydania *Pokušenia Dominika Tatarku* si žiadajú, aby sa potrebná pozornosť dnes už s jasnými (pre)dosahmi do literárnej histórie a umenovedy, uchované v obsahu ním prežitých rokov, spoločenského obdobia a dobových konceptov kultúry, v ktorých Tatarka pôsobil, žil a prežíval, aby sa o nich znova hovorilo v súlade so Zajacovou *Edičnou poznámkou*³² vloženou do vydania Tatarkovho textu *Sám proti noci* z roku 2017. Expozíciou *Edičnej poznámky* sa stala informácia, ktorá v Zajacovom precíznom faktograficky organizovanom postupe objasňuje, tým aj upravuje, odmieta mystifikácie, dohady, improvizácie naviazané na Tatarkovu tvorbu z času a tých čias, keď sa sám označuje za vytisnutého, zakázaného a neželaného v slovenskej kultúre a literatúre: „*Autobiografický text Dominika Tatarku Sám proti noci zostavil Ján Mlynárik z autorových rukopisov, uložených v archíve Národného múzea v Prahe. Pochádzali z konvolútu 578 textov, ktoré priniesol Tatarka do Prahy, kde ich odkúpil archív cez antikvariát. Tu boli uložené 22. decembra 1976. Ich súpis dokončil Ján Mlynárik 17. januára 1977...*“³³. Peter Zajac rečou reálií, faktov, poznaním materiálu a súvislostí objasňuje genézu textu *Sám proti noci*, ale aj Tatarkov prístup k ďalším rukopisným textom v pre neho krajnej životnej situácii.

Zajacov zástoje v knihe s podtitulom je presvedčivý a dôrazný, bez emócií a naznačovaní zodpovednosti mimo Tatarku naznačuje podstatu a objasňuje osobný, spoločenský a autorský problém v súvislostiach rozložených do väzieb medzi kultúrou a spoločnosťou, medzi autorom a literatúrou, do povedomia a postojov spoločnosti a Slovákov k duchovnému formovaniu neliterárnej skutočnosti.

Kultúrnu verejnosť na vyjdenie a užitočnosť Zajacových rozhovorov s Antonom Vydrom upozornil Juraj Mojžiš textom *Človek pamäti kultúry* s príčinným rozvinutím takto: „*Tatarka sa stával človekom, ktorý v mýtickom svete žil, no zároveň ho aj vytváral [...]*“³⁴. Rozhovory o Tatarkovi a dejinných okolnostiach spoločnosti, ňou limitovaného kultúrneho

32 ZAJAC, Peter: *Edičná poznámka*. In: TATARKA, Dominik: *Sám proti noci*. Bratislava: Artforum, 2017, s. 118–126.

33 Tamže, s. 118.

34 MOJŽIŠ, Juraj: *Človek pamäti kultúry*. Denník N 4, 2018, č. 231, s. 22. Víkendové vydanie 30. 11. až 2. 12. 2018.

a literárneho života, pojali do svojho záberu „všetko“, čím sa okolo Dominika Tatarku doteraz v jednotlivostiach dôvodilo. Peter Zajac s Antonom Vydrom to zosúladiť do príčinného celku zastúpeného reáliami zo života autentického spisovateľa a jedinečnej literárnej tvorby, preto sa možno v súlade s podtitulom publikácie pohybovať v kapitolách *Seba prepisovač, Autobiograf, Syn, Komunista, Estetik, Darca, Entuziasta, Erotik, Démonológ, Smrteľník*.

Valér Mikula zvolil metódu a postupy, ktorú mu poskytla interpretácia, prostredníctvom textu spresňoval mimoliterárne (de)formujúce súvislosti na osobnosť tvorcu a jeho texty, Peter Zajac postupuje žánrom (sprostredkovaný literárny) rozhovor z náprotivku a stretajú sa, „*Tatarka je autorom často dvoch celkom protichodných polôh*“³⁵, ktorým dominuje jav, emócia aj súcno smrti a krásy. Blok rozhovorov zahrnutých pod názov *Démonológia* sa dotkne prostredníctvom textu *Démon súhlasu*, ten je podľa Petra Zajaca našepkávač³⁶, tematických mikrokomponentov Tatarkovho filozofovania o existencii, zla, viery, pátosu, mystiky, vášne, utrpenia, slzy, vody, výtvarného artefaktu v literárnom výraze prozaika, aby ustálil prozaika Tatarku a jeho životných démonov do vzťahu príčin a ich následkov, ba aj dôsledkov takto: „*Tatarka nebol len človekom literatúry, výtvarného umenia, filmu, eseje. Bol v prvom rade človekom kultúry, jej mnohonásobne sa vrstviacej a prekrývajúcej pamäti. Nebol autorom opisov a vysvetľovaní, ale nezjavnej a nezjavenej imaginácie, často implicitnej, skrytej, latentnej*“³⁷. A tak sa vymedzenia dostupným pôvodným výskumom zverejneným v posledných rokoch objektivizovali, rozšírili a vzápätí aj ohraničili, ale výzva na poznanie, porozumenie zostáva sústredená v návrate k hodnotám, estetike, nazeraniu a jedinečnosti literárnej tvorby Dominika Tatarku.

Literárnovedné návraty k osobnosti a tvorbe, k spoločenskému kontextu a občianskemu princípu v nazeraní Dominika Tatarku na svet, život a hodnoty bytia posledné tri desaťročia sú intenzívne a naznačujú, popri iných motiváciách, že sa s filozofujúcim umelcom, občanom a človekom Tatarkom vyrovnávajú z rozličných podnetov, s odlišným zámerom, ale vždy s ambíciou porozumieť a vertikalizovať svoje prieniky do autorových písomností. Tento zámer spája jeho rovesníkov, ale aj takých výskumníkov z kultúrneho a literárneho života, ktorí ich generačne striedajú. Zložité prežívanie autora, neustálené vyrovnávanie sa s žitou realitou sa zabývali v Tatarkovej tvorbe ako navrstvované postrehy, ktoré svojím etickým, nazeracím a emotívnym podložím prekročili svojho tvorcu, aby vykročili k potomkom.

Literatúra

BÁTOROVÁ, Mária: *Dominik Tatarka. Slovenský Don Quijote (Sloboda a sny)*. Bratislava: Veda, 2012. 244 s.

DUŠEK, Dušan: *Veľká potreba lampášov*. Levoča: Modrý Peter, 2018. 117 s.

35 VYDRA, Anton – ZAJAC, Peter: *Pokušenie Dominika Tatarku. Rozhovory o literatúre, spoločnosti a Slovákoch*. Bratislava: W Press, 2018, s. 138.

36 Tamže, s. 130.

37 Tamže, s. 133.

MIKULA, Valér: *Od baroka k postmoderne: interpretačné sondy do slovenskej literatúry*. Levice: Vydavateľstvo L.C.A, 1997. 159 s.

MINÁČ, Vladimír – PODRACKÁ, Dana: *Paradiso*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 1998. 362 s.

MOJŽIŠ, Juraj: *Človek pamäti kultúry*. Denník N 4, 2018, č. 231, s. 22. Víkendové vydanie 30. 11. až 2. 12. 2018.

VYDRA, Anton – ZAJAC, Peter: *Pokušenie Dominika Tatarku. Rozhovory o literatúre, spoločnosti a Slovákoch*. Bratislava: W Press, 2018. 143 s.

TATARKA, Dominik: *Sám proti noci*. Bratislava: Artforum, 2017. 125 s.

prof. PhDr. Viera Žemberová, CSc.

Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove
Ul. 17. novembra 1, 080 00 Prešov, Slovensko
viera.zemberova@ff.unipo.sk